

## Amikor átléptük a Rubicont

1988. szeptember 3.

Elkészült az MDF alapító levele és az alapszabály tervezete. Az 1987-es nyilatkozat túl általános hívószavai után szükség volt összefoglalni az általunk vállalt értékeket, és meghatározni a szervezeti kereteket. Nem föltétlenül a politikai programot. Ettől kezdve tagsággal számolunk, elkezdődhet az országos szervezés. Ha megpróbálom fölidézni, mi foglalkoztatott az újabb találkozó előtt, azt nagyjából két kérdés köré lehet csoportosítani: az egyik, hogy hová helyezük el a szervezetté átalakuló MDF-et egy olyan politikai palettán, amely gyakorlatilag nem létezik, hiszen akárhogy nézzük, a totális diktatúra föllazuló szakaszában voltunk, de még benne. Ellenzék, ám nem a parlamenti többpártrendszer viszonyai között és kívül a politikai társadalmon, vagyis egyértelműen a civil szféra részeként. Mozgástera a Bihari Miska és Sólyom László által hangoztatott alapelv: ami nincs tiltva, azt szabad. A hatalom tűréshatára határozottan tágult ekkorra. Lásd: tüntetés a romániai falurombolás ellen. Továbbá mindent a törvényes keretek között kell tenni. Létrehozva azt, ami nincs: valamilyen eltúrt független teret. Ugyanakkor megkülönböztetve magunkat a radikális megoldásokat keresőktől. A másik kérdésem, hogy mire számíthatunk. A dolgok természetéből következően csak igen vékony rétegek voltak akkor Magyarországon, amelyek függetlenné tudták magukat tenni a „rendszerből”, elsősorban művészek, tudósok, akiket hazai, esetleg külföldi elismertségük védett. A magyar társadalom szerkezete a nyolcvanas évekre jelentős mértékben átalakult, ama „új osztály” (politikai hatalom) mellé nőtt egy, az előbbi függésében levő nagypolgári menedzser réteg és egy szélesebb, szintén lojális kispolgári-alkalmazotti osztály. Sajátos polgárosodás volt ez, beletörődve a rendszer örökkévalóságába. A Fórum gondolatát eleinte főleg az irodalmi szerkesztőségek és civil kezdeményezések körében visszhangozták. Az elégedetlenség ugyan nőtt az értelmiségi világban, de nem lépte még át a küszöböt. A nehezedő gazdasági helyzet bírálata inkább reformokat várt az irányítástól, s nem a hatalomtól független tér megteremtését. Kevés volt a hely és az alkalom, ahol a kri-

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Utóbbi kötete: *Közép-európai találkozásaim. 18 év – 41 arckép* (Budapest, 2018).

tikus gondolkodás erőre kaphatott. Láthatóan a határon túli magyarok helyzete és a nemzeti identitás volt olyan kérdés, mely különböző területek képviselőit egy gyékényre hozhatta. Az erdélyi tüntetésen egyértelműen az értelmiségi részvétel volt a meghatározó. A gomba módra szaporodó félig vagy teljesen független egyesületek mozgósító ereje megnőtt a nyolcvanas évek közepétől, ezeknek koordinálása volt nekünk az egyik legfontosabb kihívás.

Hogy kiket hívjunk meg a találkozóra, most egyszerűbbnek és bonyolultabbnak is látszott. Ott voltak a Jurta-fórumok résztvevői listái, ám összeadva a listákat, ez mintegy 1800 személyt jelentett, annyit pedig nem lehetett volna fogadni. Május elsejével a Hálózat szervezői a maguk útját választották, így meghívásuk szóba sem került. A logisztika most is Lezsák Sándorhoz tartozott. Mellette ültem az egyik megbeszélésen, kis cédulát csúsztattam elé: „Sanyi, hogy megy a meghívások szervezése? Kaptam négy darab bianco meghívót Cs. [Csurka] Pistától. Néhány barátomat (5-6), akik ott voltak (de van köztük, akik nem) szeretném elhívni. Tudsz-e adni annyi meghívót még? Hogy áll egyáltalán az ügy?” „Aki ott volt január 30-án, azok postán kaptak/kapják a meghívót”, válaszolta. Ez legalább ötszáz főt jelenthetett, és akkor még a többi fórum résztvevőit nem említettük, ha nemegyszer azonos személyekről volt is szó. A tanácskozás bevezetőjében Lezsák Sándor azt mondta: „Végül közel 350 meghívót küldtünk ki.” Megszámolta-e valaki a résztvevőket, nem tudom, de később Lezsák 364 regisztrált főt említett. Nekem elsősorban a nemzetközi sajtótájékoztató megszervezése volt a tisztem. A Jurta Színház rendezvényein nem egy külföldi újságíró is ismerhettem meg személyesen.

A helyszín tehát ismét a Lezsák-porta Lakiteleken. Porta – talán ez a legpontosabb, falusi ház kerttel. Udvarház, jutott eszembe. Ahogy a magyar és lengyel nemesi tradícióban: ez maga a haza – kicsiben. De nem a pusztuló (lásd Gyulai Páltól Mikszáthig vagy Peteleiiig), hanem új kezdetre buzdító. Jó ideje ott volt a címfüzetemben Sándor neve mellett: Lakitelek-Szikra és egy házszám. A Kecskemét városához tartozó Tisza-menti pusztákból született a község az 1940-es évek végén, így lett Felső- és Kisalpárból, Árpádszállásból, Szikrából: Lakitelek. Lezsákékhoz most is, akár az előző évben, a 44-es országútról a benzinkút mellett kellett befordulni. Pesti fiú volt amúgy Sándor, de mint nemzedékünk többségének, neki szintén voltak vidéki gyökerei (ha jól tudom, Szabolcs vezér pátriájában), így könnyen ment a visszaültetés.

Úgy emlékszem, most Bihari Mihály kocsiával utaztam Lakitelekre, eszembe nem jutott volna, hogy épp vele kerülök majd vitába egy lényeges kérdésben: legyen-e benne alapító levelünkben a „szocializmus” kifejezés. Úgy terveztük, hárman fognak majd elnökölni a rendezvényen: Bíró Zoltán, Für Lajos, Fekete Gyula. Ezen az összefüggésben a mozgalom két alapdokumentumát kellett megvitatnunk, valamint elkezdeni a tagtoborzást. Döntő új szakasz. Lényegében az a kérdés: át tudjuk-e lépni a Rubicont?

A házigazda köszöntőjében elmondta, hogy az éjjeli vihar miatt hajnalban új sátrat kellett építeni. Szép napsütéses nyárvégi idő fogadott bennünket, már

túl a megviselő kánikulákon. Most kettős sátor alatt folyt az összejövétel, fél tizenegy tájban tudtunk kezdeni. Bíró Zoltán bevezetőjében röviden összefoglalta az eddig megtett utat és az újabb tanácskozás legfontosabb teendőit: „Aról van szó, hogy annak a lebegő állapotnak, amely egy évig tartott, [...] ideje véget vetni. Szükség van nagyobb fokú szervezetségre, elsősorban azért, mert a Magyar Demokrata Fórum hívei, látogatói úgy érezték nagyon sokan, hogy szívesen lennének tagjai valaminek, szívesen tartoznának szorosabban valami olyan mozgalomhoz, amelyet elfogadnak, egyetértenek vele, és amelyben esetleg dolgozni szeretnének.”

A Jurta szokásához hasonlóan fölkért egy „eszmei elnökséget”: Benda Kálmánt, Bihari Mihályt, Furmann Imrét, Ilia Mihályt és Újhelyi Szilárdot. Beszámolt az elmúlt esztendő legfontosabb politikai fejleményeiről, a pártértekezlet utáni reményekről és az ország további vigasztalan sodródásáról. Grósz Károly aradi találkozóját úgy értékelte, hogy az szinte letaglózta a magyar társadalmat. A Fórumnak ezért is túl kell lépnie a hazai kereteken, nemzetközi kapcsolatokat kell teremtenie. Örömmel közölte: megvan a *Hitel* lapengedélye. Éljenzés, taps fogadta a bejelentést. Azután elsősorban az alapító levélhez és az alapszabályhoz kért konkrét megjegyzéseket, hozzászólásokat.

A dokumentumok szövegével, továbbá szervezeti kérdésekkel foglalkozott a hozzászólók többsége. Ezen kívül szóba került a romániai magyarság helyzete és egyéb független kezdeményezések, az MDF további útja. A magyar szellemi élet nem egy jeles képviselője fejtette ki elképzeléseit, mérlegelte lehetőségeink határát. Fölborzolta kissé a kedélyeket, amikor Németh Zsolt javaslatot tett a Fórum párttá alakulására. Később pedig nagy vita bontakozott ki arról, hogy szerepeljen-e az alapító levélben a szocializmus szó. Általában véve harsányabb volt a hangnem, mint egy évvel korábban. A fölszólalók között voltak az MDF szervezői – Csoóri Sándortól kezdve Fekete Gyuláig – meg a hozzájuk közel állók, mint például Bihari Mihály, Bakos István, Király Zoltán; továbbá írók, művészek, tudósok: Albert Gábor, ifjú Bibó István, Bilecz Endre, Czákó Gábor, Filó Katalin, Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Lugossy László, Mécs Imre, Sinkovits Imre, Szabad György, Vigh Károly és mások. A tanácskozás utolsó harmadában szólította a mikrofonhoz Fekete Gyula Vásárhelyi Miklóst. De hiába, mert akkor ő már eltávozott a helyszínről. A regisztrációs listán megtaláljuk Antall József nevét is, arról azonban nincs információ, kitöltött-e végül belépési nyilatkozatot, így nem tudni, vajon az MDF egyik alapítójának tekinthető-e.

Elsőként Csoóri Sándor kapott szót. Annak a nyilatkozatnak a tervezetét ismertette, amely a romániai magyarság helyzetével foglalkozott. Érdemes volna számba venni, mi az, ami a követelésekből megvalósult harminc év alatt. Mert ugyan utazni lehet szabadon Magyarországra, de nem történt meg a magyarság kulturális és jogi autonómiájának a helyreállítása, a magyar nyelv jogainak teljes körű biztosítása, és a Bolyai egyetem sem születhetett újjá. Visszavisszatérő szála volt a tanácskozásnak az erdélyi kérdés. Kálmán Attila tatai

tanár saját személyes tapasztalatairól számolt be, Király Zoltán képviselő elmondta, hogy kezdeményezni fogja a parlamentben egy a tárggyal foglalkozó különbizottság fölállítását. Az Amerikából érkezett Veress Bulcsú, Christopher Dodd szenátor munkatársa ismertette az Egyesült Államok szenátusának július 11-ei határozatát, amely egyértelműen elítélte a román falurombolási és kisebbségellenes politikát. Filó Katalin tanárnő pedig fölolvasta Eva Maria Barki bécsi ügyvédnö tiltakozó sajtónyilatkozatát, melyet az aradi találkozó után készített a Magyar Demokrata Fórum nevében. Kisebbségi mellékszálát jelentett a környezetvédelem, aktualitását az adta, hogy egy héttel későbbre terveztük Esztergomban a környezetvédelmi fórumot, melynek előkészületeiről Kodolányi Gyula számolt be, szeptember 12-ére pedig meg volt hirdetve a budapesti tüntetés Bős–Nagymaros ellen. Az alapító levéllel és az alapszabállyal kapcsolatban fontos elvi és részletekbe menő jogi megfontolások hangzottak el Szabad György, a jogász Kóródi Zoltán, a szociológus Bilecz Endre és Bihari Mihály fölszólalásában. Márkus László katolikus újságíró néhány mondatban az egyházak érdekeinek a védelmére hívta föl a figyelmet. 1956 emlékezetével kapcsolatban hangsúlyozta ifjú Bibó István, hogy fölösleges újraértékelésről beszélni, hiszen sokunk számára mindig egyértelmű volt, mit jelent ez az évszám.

Németh Zsolt volt a hatodik hozzászóló. Még egyetemi hallgatóként találkoztam vele a 70-es évek végén a kelenföldi református gyülekezet fiataljai között. Wajda *Menyegző* című filmjének lengyel történelmi háttérét mutattam be ott, utána leültünk a közelben kettejükkel-hármójukkal egy pohár sörre. Nyitott gondolkodású, kissé szeles fiatalembernek ismertem meg személyét. Aspiráns (mai szóval doktorandusz) volt 1988-ban Joó Rudolf mentorsága alatt, nem utolsósorban pedig a FIDESZ egyik alapítója. Hatásos fölszólalására alaposan készülni lehetett. A mindannyiunk által tudott, de ki nem mondott kerítést próbálta szaggatni: alakítsunk pártot, javasolta a jelenlevőknek. A helyzet leírásában nagy részben igazat lehetett neki adni: „Nagy pusztítást végzett ez a negyven év. Be kell látnunk, hogy nem tudunk ennél a hat-nyolc vagy 20-30 ezer honfitársunknál több embert feltüzelni. Nem képviselünk tehát többet.” Így van, gondoltam, ne legyen illúziónk. Rokonszenvesnek találtam a közép-európai együttműködésről mondott gondolatait. Azzal viszont nem értettem egyet, hogy mi itt 'népi mozgalom' volnánk. Amikor befejezte, átfutott fejemen, vajon miért lőtt túl a célon, kinek használt a pártalakítás javaslatával? Az alapító levél világosan fogalmazott: „...bár a többpártrendszer kialakulását szükségesnek és elkerülhetetlennek tartja (mármint az MDF) a demokratizálás folyamatában, a jelen körülmények között nincs szándékában párttá szerveződni”. Az elnöklő Bíró Zoltán egyértelműen foglalt állást: „...kijelentettük, és továbbra is kijelentjük, ebben a helyzetben egyelőre mi semmiképpen nem akarunk párttá válni”.

Közben kissé távolabb a tanácskozás fő színhelyétől sajtótájékoztatót tartottunk. Magyarul, németül és angolul folyt az eszmecsere, Joó Rudi segített, és Jeszenszky Géza. A dokumentumokat megkapták a jelenlevők angol változatban is. A szervezők közül Csengey Dénes, a végén Bíró Zoltán is odajött rövid időre.

Az MTI tudósítóján (Kárpáti Miklós) kívül ott volt a Reuters képviselőjében David Lewis, valaki az AFP-től, Miklós Gábor a *Népszabadságtól*, Pfeiffer Károly Bécsből (*Arbeiter Zeitung, Die Gemeinde*), Rafal Wisniewski Varsóból. Rájuk emlékszem. Tudtuk, hogy Lakitelekre érkezett a 168 óra rádióműsorától egy stáb Havas Henrikkel, de őket itt nem láttam. A legtöbb kérdés az MDF céljait érintette, valamint a *Hitel* indulásáról, körülményeiről kérdezett. Jellemző, hogy nem maradt el a népi-urbánus megosztottság problémája sem. Kellemetlen bélyeg rajtunk, hiszen egykönnyen az orosz sémát villantja föl: narodnyikok és nyugatosok. A polgári Budapest és az agrárius vidék. Haladó európeerek és elmaradt mucaiak. Kívülről nézve: az egészben a Keletnek tekintett Közép-Európa iránti éretlenség. Miklós Gábor kérdésében azt fejtegette, hogy a szervezet elnevezés szerinte eufemizmus, valójában pártról van szó, hiszen jelölteket kívánunk indítani a választásokon. Csengey Dénes hamar megtalálta a szellemes választ, hogy a Hazafias Népfront sem párt, mégis részt vesz a választásokon. Rafal Wisniewski, a Varsóban magyar szakot végzett fiatal lengyel értelmiségi (később a külügyi pályán dolgozott, nagykövet is volt Budapesten) azt kérdezte – magyarul –, hogy néz ki a Szabad Kezdeményezések Hálózata és a Magyar Demokrata Fórum közötti viszony. Erre azt válaszoltam, mi inkább elfogadjuk keretnek az alkotmányt, ugyanakkor részt vettünk és veszünk nem egy közös ellenzéki megmozdulásban. A fordítással, sok közbeszólással tarkított sajtótájékoztató talán segített valamennyire az MDF képeinek formálásában. A két nyugati hírügynökség munkatársának akkor még Kecskemétre kellett utaznia, hogy továbbítsa anyagát szerkesztőségének.

Bilecz Endre azután fölszólalásában két javaslattal állt elő: fontosnak tartotta volna a Fórum választmányának létrehozását, illetve a független mozgalmak tevékenységének összehangolását. Magam Pálfy G. István hozzászólása után kerültem sorra. Tudtam, keskeny úton indulhatunk, és Szküllák és Kharübdiszek között kell járnunk. Továbbra is úgy gondoltam, a Fórumnak kiegyenlítő szerepre kell vállalkoznia, a párbeszéd helyének kell maradnia, s minél több szerveződést magához kapcsolnia. Akkor már világossá vált számomra, hogy a „szabadok” (a Kezdeményezések Hálózata) besorakoztak a maguk ernyője alá. Így foglaltam össze mondandómat (szokás szerint csak vázlatom volt hozzá):

„Kedves barátaim, tisztelt Fórum! Egy évvel ezelőtt magam sem tudtam volna elképzelni, hogy ennyi fontos változás történik, amit röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy hosszú álmából ébredezőben van a magyar társadalom. Most itt elsősorban azért jöttünk össze, hogy arról beszéljünk, mi legyen a Magyar Demokrata Fórum. Azt hiszem, mindenképpen tévedés a Magyar Demokrata Fórumot népi mozgalomnak tekinteni. Ez se történetileg, se ma nem felel meg a valóságnak. Sokkal szélesebb társadalmi szervezetről, próbálkozásról van szó. Az alapító levélben is olvasható a Magyar Demokrata Fórumról az a megállapítás, hogy koalíciós jellegű igyekszik lenni. Nekem az a meggyőződésem, hogy ideológiára alapozva a jelenlegi viszonyok között talán sehol sem, de nálunk különösen nem lehet társadalmi mozgalmat indítani. Én itt a sokféleség,



a Fórum többféle színe mellett szavaznék, ahogy már korábbi tanácskozásunkon is elmondtam. Én el tudom azt képzelni, hogy többféle eszmei, politikai hagyományt vállalva próbáljuk meg együtt, közösen kialakítani azt a Fórumot, amely a társadalom szándékainak artikulációja akar lenni, közvetíteni társadalom és hatalom között. A magyar eszmei, politikai hagyományokat természetesen kritikusan kell vállalnunk. A klasszikus magyar liberalizmus örökségét éppúgy, mint a népi mozgalomét, a kereszténydemokrata tradíciót éppúgy, mint a szociáldemokratát; el tudok képzelni népi tradíciókat folytató demokratát, liberális demokratát, *horribile dictu*, talán még kommunista demokratát is, akivel bizonyos alapértékekben hasonló platformon vagyunk. Azt hiszem, a lengyel példa nagyon tanulságos számunkra, talán nem egészen úgy, ahogy Németh Zsolt mondta, mert a mai Lengyelországban, úgy látom, nagyon tragikus a helyzet az utóbbi évek politikai fejleményei következtében, az a szélsőséges kettéhasadtság, az a fajta párbeszéd-képtelenség, amit lényegében az 1981-es katonai puccs alakított ki.

A Magyar Demokrata Fórumnak a közép mozgalmának kellene lennie az én elképzelésem szerint, ami bizonyos értelemben szűkebb, mint egy párt. Szűkebb, mert önkorlátozó. Lemond olyan törekvésekről, amelyek a hatalom megragadásával kapcsolatosak. Társadalmi szervezet, mozgalom, amely kritikát akar gyakorolni, nyilvánosságot a hatalom fölött, ellenőrzést, a társadalom ellenőrzését, de nem törekszik pártfunkció betöltésére. Elvileg természetesen én is úgy gondolom, hogy a többpártrendszer gyümölcsözőbb, eredményesebb. Viszont a mai főnnálló magyar viszonyokból kellene kiindulni. Abból, ami adva van. Más kérdés, hogy szeretjük vagy nem szeretjük. Ugyanakkor a Magyar Demokrata Fórumnak tágabbnak kellene lennie, mint egy pártnak, mert lazábbak a kötöttségei. Eleve különböző platformokat kell a Magyar Demokrata Fórumnak véleményem szerint egyeztetnie. Párttagokra és másként gondolkodókra gondolunk, szeretnénk azzal a nyitottsággal működni, mint eddig. Tehát párttagok – azt hiszem, hogy közöttünk is vannak most párttagok, és nagyon örülünk ennek –, mint ahogy közöttünk vannak olyan barátaink, akik aláírták a Szabad Kezdeményezések Hálózatának a fölhívását. Azt hiszem, igen fontos az, hogy a magyar társadalom különféle típusú és más-más legalitás-fölfogásból kiinduló mozgalmak között legyenek kapcsolatok. Erre talán a legjobb példa a többek által említett erdélyi tüntetés vagy a szeptember 12-ére tervezett környezetvédelmi tüntetés, olvasni lehet a *Heti Világgazdaságban* is mindazoknak a szervezeteknek, mozgalmaknak, csoportoknak a nevét, amelyek ezt együtt akarják csinálni. Tehát kétségtelenül vannak olyan kérdések, amelyeket együtt kell csinálnunk, akkor lehetünk igazából hatásosak. Azt hiszem, a legnagyobb különbség a Szabad Kezdeményezések Hálózata és a Magyar Demokrata Fórum között a legalitás-fölfogásban van. Mi tulajdonképpen az adottságokból, a fennállóból indulunk ki. Ha történelmi példát akarnék hozni, elsősorban a Felirati Párt és a Határozati Párt különbségét említeném föl. Ez a két párt bizonyos kérdésekben együtt tudott működni, jó esetben segítették egymást. Úgy érzem, hogy a Ha-

tározati Párt mint metafora illik a Szabad Kezdeményezések Hálózatára, a Magyar Demokrata Fórumra pedig a Felirati Párt, természetesen ugye mutatis mutandis. A konkrét javaslatokkal kapcsolatban. Csatlakoznék azokhoz, akik a platform-különbségek elismerése mellett szólta, Bíró Zoltán is utalt előbb erre az alapszabály tervezetének elkészítésében. Én szintén javasoltam, hogy létre kellene hozni egy választmányt, ezt a javaslatomat itt most szélesebb fórum előtt megismétlem, egyetértve mindazokkal, akik ezt szintén szóba hozták. Nem voltam itt sajnós mindig, mert újságírókkal beszéltem, azt hiszem, hogy Bilecz Endre, Bíró Zoltán, Szabad professzor úr is utalt ilyesmire. Ugyanakkor mindennek az ideiglenes jellegét hangsúlyoznám. Azt hiszem, hogy amúgy is különösen nagy teher lesz a meginduló *Hitel* és egyéb funkciók együttes ellátása, úgyhogy én azt a módosítást itt is fölvetném, hogy hozzunk előre egy 24-25 tagú választmányt is, amely szimbolizálná azt a sokféleséget is azokon a kereteken belül, amiről beszéltünk, tehát hogy mi nem kívánunk párt lenni, és a fennálló politikai rendszer adottságaiból indulunk ki.”

Bibó István hozzászólása és Lezsák Sándor tájékoztatója után kisebb vita alakult ki a választmány kérdéséről, Bakos Pista már kezdte is gyűjteni a jelölteket. Az elnöklő Für Lajos ésszerű javaslattal zárta le a fölvetést, szakterületek szerint alakuljanak csoportok, jelentkezzék ki-ki fölkészültsége, érdeklődése szerint az egyes szakmai csoportokba. Ezután a Szárszói Front fiataljainak képviselőjében Légrádi Tibor kért szót, bemutatta nyilatkozatukat és a frissen alakult „országos hatókörű független politikai, társadalmi szervezetet”. Elmondta, hogy fő partnerüknek a Magyar Demokrata Fórumot tekintik. Elgondolkozott, hogy az új szervezetek között mennyi a személyi átfedés. A „szárszóiak” nyilatkozatát bizonyára sokan aláírták olyanok, akik majd belépnek az MDF-be, a FIDESZ-t alapító Bégány Attila és Diczházi Bertalan pedig érzésem szerint hozzánk is tartozik. Akkor már lehetett tudni a szerveződő Új Márciusi Frontról (csak éppen nyilatkozatuk nem látott még napvilágot), kezdeményezői között ott van a mi belső körünkhöz számító Bihari Mihály és Király Zoltán.

Gondosan fölépített hozzászólásában Bihari Miska részletesen sorra vette megjegyzéseit az alapító levéllel és az alapszabállyal kapcsolatban. Ismét elmondta, akár egy évvel korábban, hogy számára három követelmény és követelés gondolatmenetének alapja: a demokrácia, a magyarság és a szocializmus ügyének történelmi egyesítése. Hangsúlyozta, a szocializmusra kíván apellálni, bár tudja, ez nem népszerű dolog manapság. A következőkben a szocializmus szóval kapcsolatban bontakozott ki vita, több hozzászóló tért vissza ehhez a terminushoz. Czákó Gábor fölvetette, hogy érdemes volna meghatározni, mit is értünk rajta, Jeszenszky Géza szerint ez a szó mára diszkreditálódott. Fekete Gyula, a harmadik elnök arra hívta föl a figyelmet, hogy valóban időszerű volna a fogalom tisztázása. Még egyszer szót kértem, s azt javasoltam, szavazzanak róla a jelenlevők, hogy benne legyen-e a szó az alapító levélben. Úgy gondoltam, a szocializmus szó a rendszer olyan jelképes szegeletköve, amely nem lehet közös nevező számunkra. Egyoldalúan kisajátított fogalom, olyan, mint a „népi

demokrácia”. Kíváncsi is voltam, mekkora köztünk az elszánás, hogy kilépjünk a nyelvi béklyóból. A többség a szocializmus szó elhagyása mellett foglalt állást. Érdekes földézni, hogyan írta meg Fekete Gyula a naplójában (*Naplóm a történelemnek* 3. 1985–1992, 208.) ezt az esetet: „Az én javaslatom a következő szöveg volt: ‘Szembe kell néznünk a szocializmus korszerű, a magyar viszonyokra szabott fogalmának a tisztázásával.’ A mi történelmi és hatalmi helyzetünkben ennek a tartózkodó utalásnak fontos szerepe volna az alapító levélben. Mozgalm vagyunk, és azok is közénk tartoznak, akik a szocializmus fogalmát úgy értik, ahogy Németh László értette. Bihari Miskának is volt egy szövegi javaslata a szocializmusról, s mikor jeleztem, hogy nekem is van javaslatom, többen bekiabáltak: nem kell, nem kell. Elnöki minőségben válaszoltam a közbeszólóknak: ezt a Demokrata Fórumban nem vezetjük be, hogy a javaslatokat meghallgatás nélkül utasítjuk vissza. Csabának meg is mondtam később: nem hittem volna, hogy ezeknek a hőzöngőknek a képviselőjét vállalja föl.” Visszatekintve értem akkori aggodalmát, tanúja, szereplője volt nagy történelmi fordulatoknak, óvni kívánta a mozgalmat. Elnökként egyébként enyhítve a dolgot arra is fölhívta a figyelmet, az érvényes alkotmányt tiszteletben tartjuk. Nekem viszont az volt a fejemben, a hatalmi értelmező szándékától függő fogalomra közös értékelvként nincs szükségünk. A szavazás után Bihari Mihály – fájdalomra – otthagya a társaságot. Jávára írássék, hogy később sokszor találkoztunk, de soha nem éreztem, hogy ezért megharagudott volna rám. Nem egyszer meghívott egyetemi előadására a 90-es években, hogy beszéljek hallgatóinak az MDF-ről.

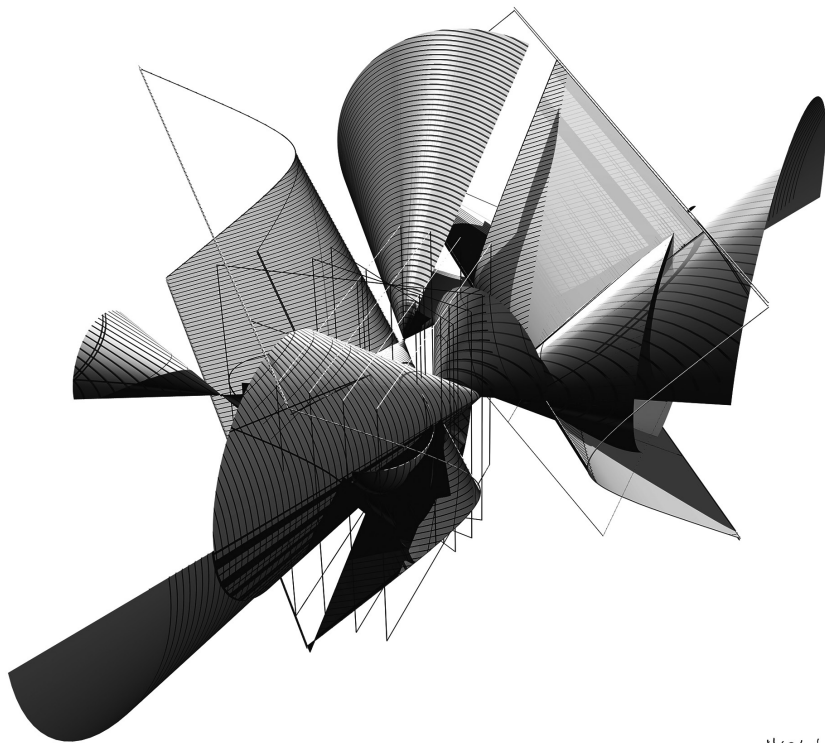
Nagy szenzációja volt a találkozásnak a *168 óra* tudósítása. A harmadik szakasz kezdetén ismét szót kért Lezsák Sándor, bejelentette, hogy egy rádióműsor bejátszása következik. Havas Henrik tudósított Lakitelekről, ezt hallgathattuk meg a helyszínen. Idézte a tudósítás Bíró Zoltán bevezetőjét, név szerint fölsorolta a szervezőket, az ideiglenes elnökségként elfogadott csapatunkat. A stúdióban pedig Marosán György kormánybiztos mondta el észrevételeit: azt hangsúlyozta, hogy minden ilyen szervezet esetében a törvényes keretek betartása a legfontosabb. A Fórum megnyilatkozásait, hangvételét kifejezetten együttműködésre késznek ítélte. Taps, nevetés, ováció fogadta a tudósítás részleteit. Mintha egy gátat szakított volna át! Egycsapásra támadhatatlanná tette az öszszejövetelt. Sokaknak oszlathatta el a kételyét. Tudjuk, milyen mélyen belegyökerezett a magyar társadalomba a félelem, különösen vidéken. Fölszabadító hatása volt ennek a tudósításnak. Hétfőn azután a *Népszabadságban* és a *Magyar Nemzetben* is olvashattunk rövid beszámolót: „Szervezetté alakult a Magyar Demokrata Fórum.” A *Magyarország* című hetilap a következő héten képes riportot közölt Lakitelekről. Megnyílt előttünk a nyilvánosság. Kifejezetten szórakoztató, hogy negyedszázaddal később a magyar átmenet korának nagy elemzője, Lengyel László miként foglalta össze ennek a második találkozásnak a jelentőségét: „A népi-nemzeti, reformkommunistákkal összekapaszkodó MDF, amely jól-rosszul kitalálta és megszervezte magát, kialakította tárgyaló és utcai fórumait, a második Lakitelek időszakára kifulladt” (*A szabadság melan-*



*kóliája*, 2014). Eltekintve a terminológiai (nép-nemzeti – a XIX. századi irodalmi irányzat) és politikai (reformkommunisták, mintha maga is nem közöttük vi-  
tézkedett volna) ködösítésektől, csak arra gondolhatunk, hogy korabeli aggo-  
dalmát vetette utólag papírra, hiszen éppen 88 szeptemberétől gyorsan szapo-  
rodott a mozgalom bázisa az egész országban. Nem volt kétséges, Magyarország  
legnagyobb ellenzéki szervezete lépett színre.

A szervező munka elkezdése volt talán az alapító dokumentumok megvi-  
tatása mellett a legfontosabb feladata a tanácskozásnak. Ismerkedéssel indult  
a helyi csoportok alakulása, az egy helységről jöttek fölverték a kapcsolatot egy-  
mással. A résztvevők többsége a fővárosból érkezett, de számos nagyvárosnak  
– Debrecen, Kecskemét, Miskolc, Szeged például – szintén jelentős volt a képvi-  
selete. Most szintén értelmiségiekből, művészekből, tudósokból, szabadfoglal-  
kozású emberekből állt a résztvevők zöme, de voltak számosan kisebb telepü-  
lésekről és az ország különböző sarkaiból, pedagógusok, orvosok, műszaki  
szakemberek. Sokan kitöltötték a belépési nyilatkozatokat, jelentkeztek a meg-  
hirdetett szakmai csoportokba. Elvitték a hírt saját közösségükbe, munkahe-  
lyükre, barátaik közé.

1988 szeptemberében Lakiteleken sikeres volt a zászlóbontás.



*K. K.*  
2008